

MAŁGORZATA MALEC RAWIŃSKI

Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski
e-mail: mmalec@poczta.fm

**Pejzaże życia polskich seniorów w Szwecji
– wyłonione z narracji, odczytane z portretów.
Łączenie perspektyw biograficznych
w strategii badawczej**

Artykuł prezentuje możliwy sposób metodologicznego połączenia perspektyw biograficznych w strategii badawczej oraz wskazuje potencjał poznawczy tego połączenia. Jest zaproszeniem do refleksji nad dwoma odmiennymi spojrzeniami na świat polskich seniorów-immigrantów w Szwecji z perspektywy badacza oraz perspektywy fotografa. To próba połączenia świata nauki ze światem sztuki. Artykuł wskazuje na możliwość wykorzystania portretów/zdjęć badanych osób do pogłębienia badań biograficznych. W artykule zaprezentowana jest propozycja modelu biografii koherentnej jako rezultat połączenia biografii z narracji (usłyszana od badanych) z biografią z fotografii (stworzona przez odbiorców fotografii – „wyczytana” ze zdjęcia). Jest to pewnego rodzaju eksperyment badawczy, który nie jest procesem zakończonym. Analizowany materiał badawczy pochodzi z badań przeprowadzonych wśród polskich seniorów-immigrantów w Szwecji.

Słowa kluczowe: *badania biograficzne, narracja biograficzna, biografia koherentna, analiza materiału wizualnego*

Migracja ma długą historię. Ludzie od wieków przemieszczali się, zmieniając miejsca zamieszkania. Migracja jest więc jedną z form zmiany położenia fizycznego (Niedźwiecki 2010). Z perspektywy jednostkowej (indywidualnej) powodów do emigracji prawdopodobnie jest tyle, ilu emigrantów, natomiast z perspektywy kolektywnej (społecznej) możliwa jest kategoryzacja powodów emigracyjnych (tamże). Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat wielu Polaków wyemigrowało do Szwecji

zarówno z przyczyn politycznych, ekonomicznych, społecznych, jak i poznawczych (kulturowych). Spowodowało to, że świat imigrantów w Szwecji jest mozaikowy – wielowymiarowy, wielopłaszczyznowy. Jednym z wymiarów tych światów jest świat seniorów, osób, które przybyły do Szwecji około 30–40 lat temu. Wydaje się, że jest on zdecydowanie inny aniżeli świat imigrantów przybyłych do Szwecji kilka lat temu. Świat polskich seniorów stał się dla mnie do tego stopnia interesującym obszarem eksploracyjnym, iż przygotowałam projekt badawczy. W ramach *Visby Program* dwukrotnie otrzymałam postdoktorskie stypendium naukowe z Instytutu Szwedzkiego, które umożliwiło zbadanie tego „wycinka” świata społecznego. Niniejszy artykuł jest częścią tego projektu naukowego.

Istnieje wielość punktów oglądu świata imigracyjnego. Prowadząc badania wśród społeczności polonijnej w Sztokholmie, uczestniczyłam w formalnych i nieformalnych spotkaniach, imprezach kulturalnych, obserwowałam i doświadczałam – prowadziłam zarówno badania, wykorzystując metodę auto/biograficzną, jak i badania etnograficzne. Poznałam wielu imigrantów, a każdy z nich ma inne doświadczenia emigracyjne. Poznanie fotografa, imigranta mieszkającego w Szwecji od wielu lat, widzącego i dokumentującego świat polskich imigrantów przez obiektyw, rozbudziło moja wyobraźnię badawczą. Nawiązałam współpracę z fotografem i wspólnie zrealizowaliśmy projekt *Pejzaże życia*. Założeniem projektu było ukazanie i wzbudzenie refleksji nad dwiema odmiennymi formami spojrzenia na świat polskich imigrantów seniorów w Szwecji – spojrzenia badaczki oraz fotografa. Była to także próba połączenia świata nauki ze światem sztuki. Pomysł na połączenie tych dwóch światów to odpowiedź na wytworzoną płaszczyznę odmiennego nadawania znaczeń spotykanym osobom, zjawiskom czy miejscom. Efekt tego połączenia prezentuje niniejszy artykuł.

Potencjał starości

Mówimy o społeczeństwie wiedzy, społeczeństwie informacyjnym, społeczeństwie sieciowym i coraz częściej, o społeczeństwie starzejącym się, o globalizacji starzenia się. Starość jest stygmatem. Lęk przed starością jest tak silny, że w Polsce temat starości, starzenia się nie pojawia się zarówno w potocznych, codziennych rozmowach, jak i publicznych dyskusjach (Malec 2011). Badania pilotażowe, które przeprowadziłam wśród osób w wieku wczesnej dorosłości, wykazały, że boimy się starości. Niemal nikt nie chce być stary. Zapominamy, że starość jest jednym z etapów życia. Negatywne konotacje ze starością (brzydki zapach, narzekanie, roszczeniowa postawa, choroby, niedołęstwo) powodują, że osoby stare są w społeczeństwie przezroczyście (tamże). Starość jawi się zatem jako problem oraz zjawisko, które należy uwolnić od stygmatów, mitów i stereotypów. Problem, którego rozwiązanie wymaga wielu poszukiwań badawczych. Starość jest społecz-

nym tabu. Świadomość, że osoby stare należą do grup dyskryminowanych na płaszczyźnie edukacyjnej, społecznej, politycznej, kulturalnej, ekonomicznej, jest w Polsce niewielka. A jak wskazują prognozy, w społeczeństwach Unii Europejskiej osób powyżej 50. roku życia wciąż przybywa. Zgodnie z przewidywaniami Eurostatu udział tej grupy wiekowej w europejskiej populacji wzrośnie z 33% w 2000 r. do ponad 42% w roku 2020 (*My też! Seniorzy w UE*). Takie prognozy nie tylko stawiają przed społeczeństwem nowe wyzwania, ale stwarzają także nowe możliwości. A starość to potencjał doświadczeń i wiedzy, z którego młodsze pokolenia mogą i powinny uczyć się korzystać.

Metodologia prowadzonych badań

Żyjąc w innym kraju, doświadczamy imigracji indywidualnie, natomiast stereotypów i uprzedzeń najczęściej uczymy się zbiorowo. Słuchając historii życia osób, które wiele lat spędziły na imigracji, możemy poznać nie tylko mozaikę niezwykłych historii i przeżyć, ale możemy także uczyć się o sobie, o innych, o innej kulturze, obyczajach, przesądach czy stereotypach. Każda emigracja ma swoje blaski i cienie, swoje mocne i słabe strony. Parafrazując J. Brunera (1990), życie na emigracji nie jest takie, jakie jest, ale takie, jak się o nim opowiada. Aby zrozumieć opowiadane historie i przedstawiane w nich doświadczenia, trzeba rozumieć szersze konteksty, w których są one zakorzenione. Pomocna w tym może być metoda biograficzna. Zebrany materiał badawczy w formie wywiadów narracyjnych, opowieści o przebiegu życia, jest jedną z dróg poznania doświadczeń jednostki. Biografia to ujęta w symbole interpretacja rzeczywistości (Giza-Poleszczuk 1991). Jest to subiektywne sprawozdanie z przebiegu życia, fragmentu życia, znaczącego wydarzenia, doświadczenia. Opowiadając narracje, przedstawiamy nasze rozumienie świata, strukturalizujemy doświadczenia, nadając im własne hierarchie, znaczenia i symbole. Narracja daje możliwość uzyskania materiału empirycznego o charakterze osobistym. Umożliwia wgląd w codzienność ludzi. Narracja auto/biograficzna ukazuje, w jaki sposób zostaje wytworzona ciągłość naszego „bycia sobą”.

Tworzenie auto/biografii to także tworzenie kultury, a zatem tworzenie i przetwarzanie samego siebie, swojego życia i swojego *ego* (Rokuszewska-Pawełek 2002). Doświadczając danych zdarzeń, stajemy się specjalistami w dziedzinie własnego życia. Doświadczenie danego zdarzenia to nic innego jak rozumienie go w indywidualny i bezpośredni sposób, które najczęściej odbywa się w kontekście emocji (Trzebiński 2002).

W metodzie biograficznej według N. Denzina (1989) wykorzystuje się wszystkie dokumenty życia, takie jak pamiętniki, listy, wywiady narracyjne, historie życia, narracje na temat osobistych doświadczeń, a także zdjęcia. Fotografia jest zastanym dokumentem życia, który oprócz doznań estetycznych może stanowić także materiał badawczy.

Ludzie od momentu wynalezienia aparatu fotograficznego chcieli być fotografowani w pojedynkę, parami, grupowo. W każdym domu można odnaleźć fotografie rodzinne, ślubne, szkolne, z wycieczek, imprez rodzinnych, wakacji, spotkań, kolonii, obozów, które nie tylko przywołują wspomnienia, odświeżają pamięć, ale także dokumentują doświadczenia. Fotografia jest niewątpliwie ważnym elementem naszych biografii. We współczesnym świecie otoczeni jesteśmy wielością obrazów wizualnych. Znaczącą rolę wśród tych, które zapośredniczają dostęp do realnego świata, odgrywa fotografia (Sztompka 2005). Fotografia, jako wierne odbicie rzeczywistości, znalazła zastosowanie głównie w projektach antropologicznych, socjologicznych i rządowych, które mają na celu obiektywne ujęcie różnic między jednostkami i grupami (Banks 2009). Fotografia służyła jako dokumentacja danego zjawiska, sytuacji lub była wykorzystywana do wywiadu na podstawie zdjęć. Fotografia w metodzie wizualnej ma zastosowanie głównie w badaniach terenowych (tamże). Mnie natomiast interesuje fotografia portretowa oraz jej wykorzystanie w metodzie biograficznej jako dodatkowe źródło wiedzy o badanej jednostce.

Fotografia portretowa, która prezentowana jest w projekcie, oprócz zadowolenia estetycznego, wartości artystycznych, pełni także funkcje poznawcze: informacyjno-dokumentacyjne, heurystyczne oraz w pewnym stopniu eksplanacyjne (Sztompka 2005). Artystyczne portrety dziesięciu narratorów nie stanowią tylko ilustracji do badań, ale są także nośnikami przeżytych doświadczeń, a w tym przypadku są dodatkowym źródłem poznania badanej osoby. Znamienne jest stwierdzenie słynnego fotografa Richarda Avedona. Głosi ono: *zdjęcia są dla mnie rzeczywiste na sposób, który jest ludzom niedostępny. To poprzez zdjęcie ich poznają* (Sontag 1986, s. 110). Zatem fotografia to nie tylko uchwycenie chwili, pamiątka z przeszłości, oddanie ulotności spojrzeń, uśmiechu, gestu – wyjątkowości i indywidualności, ale to także zastane źródło wiedzy poznawczej, czego egzemplifikacją są prezentowane w projekcie portrety poddane interpretacji. Jak twierdzi S. Sontag (tamże, s. 21), *fotografie mogą zapadać w pamięć mocniej niż ruchome filmy, ponieważ stanowią oddzielne jednostki czasu, a nie jego przepływ*. Portret może stanowić zarówno dopełnienie biograficznej narracji, jak i stać się biografią z obrazu/fotografii, stać się nośnikiem wiedzy o osobowości, charakterze, doświadczeniach. Biografia z fotografii rekonstruuje subiektywną historię życia z perspektywy odbiorcy. Inne znaczenie nadajemy biografii danej jednostki, słuchając jej narracji lub czytając ją, inne, patrząc na portret i poddając go analizie. Z całą pewnością nie bez znaczenia ma osoba fotografująca – fotograf (Sztompka 2005; Sontag 1986) oraz jej/jego spojrzenie na osobę fotografowaną zamknięte w kadrze. To osoba fotografująca aranżuje, wybiera miejsce, sytuację i moment naciśnięcia spustu migawki. To, co pokazuje odbiorcy, jest subiektywnym spojrzeniem, odbiorem osoby fotografowanej. Jak stwierdziła S. Sontag, *szybko stwierdzono, że nikt nie robi identycznego zdjęcia tego samego przedmiotu. Przypuszczenie, że aparaty fotograficzne dostarczają bezosobowy, obiektywny obraz, ustąpiło wobec faktu, że zdjęcia dostarczają dowodów nie tylko na to, co jest na świecie, ale i na to,*

co fotograf widzi; nie tylko sam zapis, ale i przetworzoną własną ocenę świata. Stało się jasne, że nie istnieje prosta, jednoznaczna czynność zwana widzeniem (...), lecz *sposstrzeżanie fotograficzne* (tamże, s. 85). Jak sugeruje P. Sztompka (2005), dokonując hermeneutycznej analizy zdjęcia, należy wziąć pod uwagę kontekst autora fotografii i postawić szereg pytań, które umożliwią dotarcie do sfery subiektywności autora oraz poszerzą kontekst poznawczy (tamże, s. 77).

Fotografie często nie wyjaśniają wszystkiego, ale stanowią niewyczerpane źródło zachęty do dedukowania, spekulacji i fantazjowania (Sontag 1986), do którego zaprosiłam odbiorców portretów narratorów.

Problematyka niniejszego tekstu skupiona jest wokół następujących pytań badawczych: jaki potencjał przekazu ma zdjęcie/portret?; jaka historia życia jest ukryta w portretach osób badanych?; jaka jest koherentność subiektywnej interpretacji portretów badanych z biografią usłyszaną z narracji?; jakie znaczenie nadajemy wizerunkowi zewnętrznemu?; co można odczytać ze zdjęcia?; w jakim stopniu portrety są odbiciem naszych doświadczeń?; jakie znaczenie ma osoba fotografująca?

Przedmiotem moich poszukiwań badawczych jest uzyskanie biografii koherentnej jako rezultatu połączenia dwóch perspektyw biograficznych – narracyjnej i wizualnej. Analizie poddanych zostało dziesięć narracji oraz dziesięć portretów osób badanych. Grupę badawczą stanowili seniorzy (65–90 lat) pochodzenia polskiego, mieszkający od 20–40 lat w Szwecji, zróżnicowani pod względem zawodowym, poziomu wykształcenia, a także płci biologicznej i kulturowej (*gender*). Analizowane narracje stanowią część materiału badawczego wspomnianego wyżej projektu naukowego¹. Autorem artystycznych portretów osób badanych jest fotografik Bogusław Rawiński. Jest fotografem, który lubi patrzeć, podglądać, a nie atakować, nie prowokować toku wydarzeń, woli być z boku, fotografować z obserwacji (Malec, Rawiński 2011). Zanim naciśnie spust migawki, chce najpierw poznać osobę. Mówi o portrecie psychologicznym. Osoby widoczne na portretach sfotografowane zostały w swoich domach, ogrodach – miejscach, w których czują się bezpiecznie i swobodnie, miejscach, które wspólnie (fotograf i fotografowani) wybrali.

Odbiorcami, interpretatorami portretów, byli studenci (15 osób) III roku pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego o specjalności Edukacja Dorosłych i Marketing Społeczny – absolwenci roku 2012, których zaprosiłam do udziału w projekcie badawczym. Grupę stanowiło 14 kobiet i jeden mężczyzna w przedziale wiekowym 23–25 lat. Osoby te były po półrocznym kursie z przedmiotu „wybrane problemy gerontologii społecznej”, co mogło mieć znaczenie dla odbioru widocznych na zdjęciach seniorów. Całą grupę poprosiłam o wybranie jednego portretu osoby badanej i napisanie biogra-

---

¹ Badania prowadziłam w dwóch etapach: pierwszy etap badań realizowany był w okresie od 09.2010 do 02.2011 r., drugi w okresie od 09.2011 r. do 02.2012 r. Łącznie przeprowadziłam 17 wywiadów narracyjnych. Prowadzenie badań naukowych było możliwe dzięki dwukrotnemu stypendium postdoktorskiemu, które otrzymałam od Instytutu Szwedzkiego.

fii z fotografii/portretu. Informacje, jakie otrzymali odbiorcy portretu, to imię badanego oraz drogowskaz życia wyłoniony z narracji badanych². Po zaprezentowaniu przez każdego odbiorcę/interpretatora subiektywnych biografii z portretu przedstawiłam biografię z narracji danej osoby z portretu, badanego.

Łączenie perspektyw biograficznych w strategiach badawczych

Narracja jest czynnością polegającą na tworzeniu sensu; jest również podstawowym środkiem utrwalania doświadczeń w pamięci (Ochs 1998; za: Horsdal 2004, s. 9). To, co nie zostanie utrwalone, zostanie zapomniane. J. Bruner (1990) twierdzi, że opowieści zdarzają się tym, którzy wiedzą, jak je opowiadać. Prawdopodobnie jednak nikt nie jest w stanie opowiedzieć całego swojego życia, całości swoich doświadczeń.

Koncepcja połączenia perspektyw biograficznych ma dwa źródła. Pierwsze to próba połączenia świata nauki ze światem sztuki jako wspólnego obszaru poznawczego. Drugie to odpowiedź na poszukiwanie źródeł pozwalających uzyskać biografię koherentną. Biografię, która scali subiektywną historię życia pochodzącą od badanego (biografia z narracji), z historią życia odczytaną, zinterpretowaną z materiału zastanego, jakim jest fotografia (biografia z fotografii). Zgadzam się z I. Szlachicową (2003, s. 14), iż *narracja biograficzna jest selektywna, oddziela zdarzenia subiektywnie istotne od nieistotnych* i uzyskujemy wówczas narrację subiektywnie ważną z punktu widzenia narratora. Natomiast narracja utworzona z fotografii jest narracją subiektywnie ważną z punktu widzenia odbiorcy portretu/fotografii. *Zdjęcie fotograficzne jest obrazem wieloznacznym (polisemicznym), niesie w sobie wielość potencjalnych znaczeń. To, czy w ogóle zostaną one dostrzeżone i jakie wrażenie wywrą na odbiorcy, zależy w pewnym stopniu od jego indywidualnych cech psychologicznych, które można sumarycznie określić jako wrażliwość wizualną* (Sztompka 2005, s. 91) (kompetencja wizualna). Uwzględniając aspekt odbioru, przeprowadzoną analizę fotografii określam jako interpretacją dyskursywną za P. Sztompką (tamże).

Interpretacja dyskursywna obwarowana jest pewnymi wymogami. Po pierwsze wymaga zidentyfikowania kategorii odbiorców (scharakteryzowania adresatów – wiek, płeć biologiczna i kulturowa, wykształcenie). Po drugie określenia reżimów odbioru – scharakteryzowania instytucji, gdzie fotografia jest eksponowana, gdzie ma miejsce odbiór obrazu oraz określeniem praktyk patrzenia, odczytywania i interpretowania obrazu (tamże).

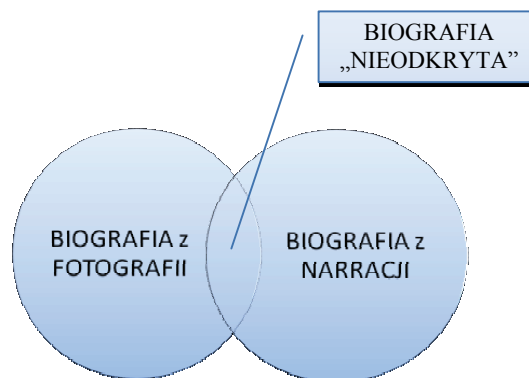
² Drogowskaz życia to motto, sentencja, coś, co stanowi pewnego rodzaju konkluzję, podsumowanie, które wyłoniłam z narracji każdego badanego.

Proponowana koncepcja łączenia dwóch źródeł wiedzy tworzących koherentną biografię jednostki jest projektem powstałym na bazie badań empirycznych. Projekt jest w procesie rozwoju i wymaga dalszych weryfikacji. Połączenie dwóch odmiennych, a jednocześnie ważnych narracji może stanowić podstawę do tworzenia biografii koherentnej.

Dwa źródła wiedzy tworzących koherentną biografię jednostki.

1. Biografia z narracji – historia życia wyłoniona z narracji jest historią życia opowiedzianą w danym czasie i danej osobie. Jest to biografia stworzona przez badacza na podstawie usłyszanej i spisanej historii życia badanej jednostki. Niezwykle trudne jest opowiedzieć swoją historię życia. Za każdym razem zrobimy to inaczej. Zależy to od wielu czynników: zadanego pytania, prowadzącego/j wywiad, jego/jej relacji z narratorem/ką, samopoczucia narratora/ki, poziomu refleksyjności, a także motywacji do opowiadania swojej historii życia. Zatem biografia z narracji może przybierać różne kształty.
2. Biografia z fotografii/portretu – to subiektywne odczytywanie, tworzenie charakterystyki i historii życia danej osoby z fotografii/portretu. Biografia z fotografii może być pełna uogólnień, nieprawdziwych faktów, bardziej lub mniej nasycona wyobraźnią twórcy biografii, ale może być też koherentna z biografią narracji. Jednym z narzędzi pomocnych przy interpretacji intencji fotografującego jest empatia. Nieuchronnym problemem, jaki napotykamy w tym punkcie, jest fakt, że zarówno twórca (fotografujący), jak i odbiorcy fotografii są subiektywnymi podmiotami, ze swoimi intencjami, motywami, zasobem wiedzy, przesądów, stereotypów, resentymentów czy doświadczeń biograficznych. Można wówczas mówić o konieczności „podwójnej hermeneutyki”: hermeneutyki tego, co interpretowane, i hermeneutyki interpretatora (tamże).

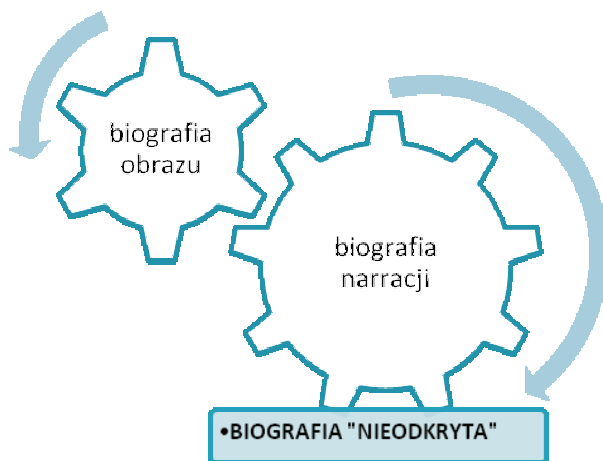
Połączenie dwóch rodzajów biografii: biografii z narracji z biografią z fotografii tworzy biografię koherentną (rys. 1).

Rys. 1. Dwa źródła tworzące biografię koherentną.
Źródło: opracowanie własne

Na połączeniu tych dwóch perspektyw biograficznych wyłania się obszar, który nazwałam biografią nieodkrytą. Biografia nieodkryta zawiera te fragmenty życia, których badany nie opowiada, gdyż uznaje je za mało interesujące dla słuchającego, zbyt osobiste lub po prostu ich już nie pamięta. Dopiero po refleksji nad opowiedzianą historią życia, czy też po konfrontacji swojej narracji z usłyszaną biografią powstałą z fotografii, w badanym mogą pojawić się wspomnienia, emocje (zaskoczenie, rozczarowanie) i w tym procesie wyłania się biografia nieodkryta (rys. 2). Jak bowiem twierdzi M. Horsdal (2004), nasze opowieści o sobie tworzymy poprzez narracyjne konfiguracje, czyli powstają one pod wpływem tego, jak o nas mówią, mówili inni oraz pod wpływem kulturowych i zbiorowych narracji, wśród których żyjemy i jakie sami w sobie nosimy.

Dla kształtu opowiadanych historii życia istotne znaczenie, szczególnie u osób będących w okresie starości, ma pamięć. Jak twierdzi Z. Bauman (2003, s. 199), *w pamięci może „przetrawić” wiele rzeczy o skrajnie różnym znaczeniu dla danej grupy ludzi i ich bliźnich. Przeszłość jest workiem pełnym zdarzeń, a pamięć nigdy nie utrwała ich wszystkich (...). Pamięć nie odtwarza nigdy „całej przeszłości” (...). Pamięć dokonuje wyboru i interpretacji – to zaś co powinna wybrać i jak interpretować, pozostaje już kwestią sporną i przedmiotem nieustannych polemik.*

Rys. 2. Proces odkrywania biografii nieodkrytej.

Źródło: opracowanie własne

Biografia nieodkryta to te fragmenty historii życia, które nie są dostępne dla badacza, pozostając w osobistym doświadczeniu opowiadającego. Badany opowiadając swoją biografię, opowiada to, co i ile chce. Czyni to w wygodny i bezpieczny dla siebie sposób. Przyjmując, iż metoda biograficzna w najszerszym jej rozumieniu to analiza przebiegu życia jednostki, ujmowana z określonego punktu widzenia: indywidu-

alnego, społecznego czy zawodowego (Helling 1990), a także że odnosi się do *subiektywnej perspektywy badanych osób, czyniąc ich własny punkt widzenia niezbędnym punktem wyjścia do konstruowania uogólnień teoretycznych* (Włodarek, Ziółkowski 1990, s. 3), biografię nieodkrytą należy traktować jako indywidualną przestrzeń refleksji, transformacji, zawieszenia, transgresji, zmian oraz rozwoju badanej jednostki. Przestrzeń, w której kształtuje się tożsamość.

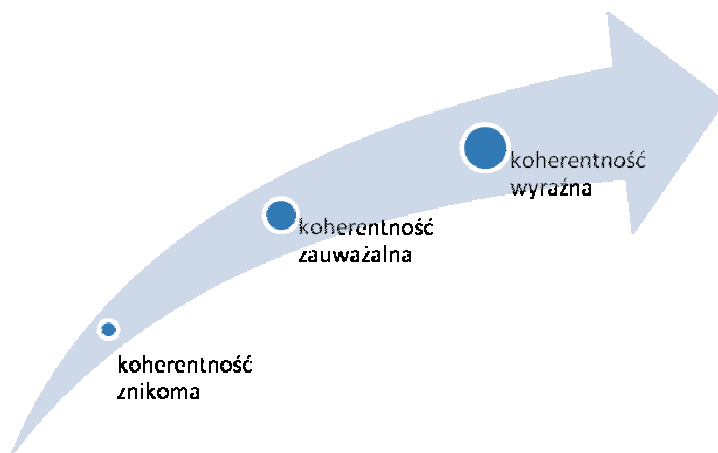
Koherentność biografii z narracji i biografii z fotografii

Konstruowanie biografii koherentnej nie jest wolne od pytań o rzetelność, trafność, spójność i prawomocność łączenia perspektyw biograficznych. W procesie łączenia perspektyw biograficznych wiele elementów jest znaczących. Jednakże trzy z nich wydają się zasadnicze: perspektywa badacza/czki (*ja* badacza), perspektywa fotografującego (*ja* fotografa) oraz perspektywa odbiorcy fotografii (*ja* odbiorcy). Pierwsza perspektywa badacza/czki – jego/jej relacja z badanym, a także empatia, komunikatywność, osobowość oraz etyka badacza/czki decyduje o przebiegu i jakości wywiadu narracyjnego. Nie bez znaczenia jest także osoba fotografująca (*ja* fotografa). Jej/jego spojrzenie na osobę fotografowaną, uchwycenie w kadrze danej chwili, jest strategiczne dla odbioru fotografii, procesu odczytywania historii życia z fotografii oraz nadawania znaczeń. Ostatnia, trzecia perspektywa (*ja* odbiorcy) stanowi domknięcie procesu łączenia perspektyw biograficznych. Poziom refleksyjności, kreatywności, wyobraźni, empatii odbiorcy portretu/zdjęcia odgrywa istotną rolę w procesie tworzenia historii życia osoby sfotografowanej. Uwzględniając powyższe perspektywy, dokonałam analizy danych (10 biografii z narracji oraz 15 biografii z fotografią³) pod kątem koherentności biografii z narracji z biografią z fotografią. Proces rozwoju koherentności biografii z narracji z biografią z fotografią ilustruje rys. 3.

Każda biografia koherentna posiada indywidualny poziom koherencji. Nasycenie koherencją jest zależne zarówno od odbiorcy portretu, jej/jego zaangażowania, wyobraźni, kreatywności, refleksyjności, jak i od osoby fotografującej – fotografa, co wyraźnie podkreślali odbiorcy portretu/fotografii.

---

³ Grupa odbiorców 10 portretów i tworzących biografię z obrazu liczyła 15 osób. Każdy odbiorca miał/a za zadanie wybrać jeden portret i poddać analizie, „odczytać”, wypełniając treścią trzy obszary: podać argumentację wyboru danego portretu, przedstawić charakterystykę danej osoby z portretu oraz stworzyć subiektywną historię życia osoby z wybranego portretu.

Rys. 3. Koherentność biografii z narracji z biografią z fotografią
Źródło: opracowanie własne

Badacze wykorzystujący metody jakościowe w swoich badaniach są elastyczni, otwarci i kreatywni w sposobie analizy zebranego materiału badawczego. Istnieje wiele propozycji analizy zebranych danych w badaniach jakościowych (Silverman 2009; Konecki 2000; Denzin, Lincoln 2009; Miles, Huberman 2000; Glaser, Strauss 2009), jednakże „właściwa metoda” analizy prawdopodobnie nie istnieje. Techniki analizy danych (zebranych narracji) są narzędziami, użytecznymi dla danych celów, istotnymi dla pewnych rodzajów wywiadów oraz odpowiednimi dla określonego typu badań, a cały ciężar analizy zebranego materiału badawczego spoczywa na badaczu (Kvale 2004). Dostępne są instrukcje jak dokonać analizy wywiadu narracyjnego (zob.: Kvale 2004; Silverman 2009; Konecki 2000; Denzin Lincoln 2009; Miles, Huberman 2000) oraz analizy zdjęcia (Sztompka 2005; Konecki 2005; 2012), natomiast problematyczna jawi się analiza danych uzyskanych z połączenia dwóch perspektyw badawczych – narracyjnej i wizualnej. Prezentowana poniżej analiza hermeneutyczno-dyskursywna jest przykładowa i nie jest wolna od generalizacji i błędów. Uwzględniając pytania badawcze, wyłoniłam pięć kryteriów analizy materiału badawczego: zgodność, rozbieżność, podobieństwo, uogólnienie, fantazjowanie, sprzeczność.

Zebrany materiał badawczy jest bogaty i zaskakujący. Otrzymane biografie z fotografii/portretu różnią się pod względem długości, języka, stylu i formy budowania opowieści. Niektóre z nich to gotowe scenariusze poetyckie o dużym zabarwieniu fantazją, inne natomiast są zaskakująco bliskie biografii z narracji danego badanego. Należy zaznaczyć, iż niektóre portrety zostały wybrane do interpretacji przez dwie, trzy osoby, a inne miały tylko jednego odbiorcę tworzącego biografię. Niemniej jednak każdy portret znalazł odbiorcę, czyli do każdego portretu stworzona została biografia z fotografii.

Prezentacja analizy każdej z dziesięciu koherentnych biografii nie jest możliwa ze względów formalnych i ograniczeń edytorskich. Przedstawię przykładowe dwa pejzaże życia polskich seniorów emigrantów w Szwecji, będące połączeniem biografii z narracji z biografią z fotografii. Stanowią one empiryczne ilustracje biografii koherentnych – biografii odczytanych z narracji i wyłonionych z portretów/fotografii.

Empiryczne ilustracje pejzaży życia – analiza wybranych biografii koherentnych

Trudno badaczowi zaangażowanemu w prowadzone badania dokonać wyboru dwóch narracji koherentnych, gdyż wszystkie są interesujące. Wybrałam biografie koherentne mężczyzny Adama, lat 66 oraz kobiety, Anieli, lat 90. Argumentem decydującym za takim wyborem był wysoki poziom koherencji biografii z fotografią z narracji. Jako pierwszą przedstawię biografię koherentną Adama, a następnie Anieli.

Artystyczny pejzaż życia Adama

Portret Adama wybrały do interpretacji dwie osoby, które stworzyły dwie odmienne biografie z fotografii. Jedna (BzF.1) charakteryzuje się wysokim poziomem koherencji, natomiast druga wysokim poziomem fantazji (BzF.2). Zgodność to jedna z kategorii analizy zebranego materiału badawczego i jest ona wyraźna w biografii z fotografii pierwszej (BzF.1). Poniżej przedstawię krótką biografię Adama wyłonioną z narracji (BzN) oraz fragmenty biografii z fotografii (BzF.1 i BzF.2).

(...) Malarz, artysta urodzony w Polsce. Do Szwecji wyemigrował w latach 70tych, kiedy jak sam określił w Polsce było „bagny”. Miał wiele wystaw zarówno w Szwecji, jak i w Polsce. W wieku 14 lat wiedział już co chce robić w życiu, wiedział, że chce malować. Zaczął malować w wieku 16 lat. Chodził po Warszawie i rysował. Mając 17 lat. wypożyczył za pieniądze modelkę, którą rysował. Wypracował sobie to, iż potrafi powiedzieć ludziom co o nich myśli, co nie zawsze jest dobrze odbierane (BzN).

Uprawia wolny zawód – jest artystą. Może jest fotografem lub malarzem. Wyemigrował z Polski do Szwecji w czasach komunizmu, bowiem ustrój komunistyczny nie pozwalał mu w pełni realizować swoich marzeń, pragnień, pasji a przede wszystkim sprzeciwiał się jego ideałom światopoglądowym. Pracował już dla wielu osób, jest uznany w środowisku, ma szerokie znajomości. Jest człowiekiem, który

zawsze robi to na co ma ochotę i sprzeciwia się jakimkolwiek ograniczeniom (...) jest osobą pewną siebie, świadomą swojej wartości, upartą (BzF.1).

Zauważalna koherencja biografii z fotografią z biografią z narracji wyłania się także w kryterium analizy – podobieństwo.

(...) Na początku przyjazdu pracował „nieciekawie”. Po 2 latach, kiedy na kursie nauczył się języka szwedzkiego wysłał dużo podań o pracę (około 200). Na 4 dostał odpowiedzi, a na 2 zaproszenie na rozmowę kwalifikacyjną. Otrzymał pracę w banku, gdzie pracował przez 21 lat (BzN).

Wyuczony zawód może być zupełnie inny niż ten, który wykonuje (BzF.1).

Jak pokazują powyższe fragmenty zarówno biografii z narracji, jak i biografii z fotografią, w dwóch kryteriach analizy: zgodności i podobieństwa, koherentność biografii jest wyraźna. Niemniej jednak w otrzymanych biografiach z fotografią Adama widoczne są także rozbieżności oraz uogólnienia. Mogą stać się one pretekstem do refleksji nad biografią „nieodkrytą”.

(...) Lubi spędzać czas w pubach i rozmawiać z ludźmi, szybko nawiązuje kontakty. Uczył jazdy rajdowej, uwielbia szybkie samochody i szybką jazdę – wyścigi. Lubi muzykę techno i spędzać czas w swojej pracowni, do której chętnie wraca. Jego marzenie z dzieciństwa spełniło się – strzela z rewolweru (BzN).

W gruncie rzeczy jest samotnikiem (BzF.1).

(...) W wieku 22 lat ożenił się, a gdy oświadczyły zostały przyjęte oznajmił, że sztuka jest dla niego najważniejsza. Ma syna, który jest dla niego kimś ważnym. Udane dziecko, „piekielnie” inteligentny i pracowity, z poczuciem wolności takim samym jak tata (BzN).

Ważnym dla niego człowiekiem jest żona. Łączy ich silna więź, ale zawsze pozostawiali sobie duży obszar swobody, niezbędnej obojgu do poczucia zadowolenia ze związku (BzF.1).

Interesująca jest druga biografia z fotografią (BzF.2), która wypełnia ostatnią kategorię analizy, jaką jest fantazjowanie. Jest ona niezwykle barwna i zawiera wiele detali. Niemniej jednak ogólny wydźwięk biografii jest artystyczny, co jest w znikomym stopniu koherentne z biografią narracji. Poniżej prezentuję jej fragment, wskazując tym samym, jak fotografia/portret może stać się inspiracją do tworzenia.

(...) Pierwszy syn Marii i Henryka. Wychowywał się w katowickiej dzielnicy wraz z pozostałym rodzeństwem. Mając osiem lat uratował się z pożaru razem z siostrą i bratem, których wyciągnął z płonącego mieszkania. (...) po traumatycznym wydarzeniu rodzice wraz z dziećmi przeprowadzili się do dziadków. Tam odkrył swoją pasję. Babcia była wybitną śpiewaczką operową, a dziadek gitarzystą

zespołu. (...) w roku 1956 założył swój pierwszy zespół „Wszystko za jazz” w którym grał z kolegami z podwórka... (BzF.2).

Teatralny pejzaż życia Anieli

Druga prezentowana biografia koherentna to teatralny pejzaż życia Anieli. Nadałam mu określenie „teatralny” z dwóch powodów. Pierwszy, gdyż zarówno życie prywatne, jak i zawodowe Anieli było związane z teatrem, choć nie była aktorką. Drugi, dokonując wstępnej analizy narracji, życie Anieli wyraźnie kreśli się jak teatr (Goffman 2000), w którym Aniela doskonale odgrywa zadane jej role społeczne. Do interpretacji portret Anieli wybrały także dwie osoby. Obydwie (BzF.3 i BzF.4) biografii z fotografii/portretu charakteryzują się wyraźnym poziomem koherencji z biografią z narracji. Uzupełniają się wzajemnie. Widoczne jest to we fragmentach obrazujących kategorię zgodności oraz podobieństwa.

(...) Pierwszy raz przyjechała do Szwecji w 1939 na letni kurs, tutaj zastała ją wojna, którą spędziła w Szwecji. Wróciła do Polski brać udział w odbudowie Polski. W 1968 musiała ponownie wyjechać z Polski. Straciła pracę, powód – jest Żydówką. Najpierw wyjechała do Paryża, a potem postanowiła nie wracać do Polski i na zaproszenie zaprzyjaźnionej rodziny w Szwecji, z pierwszego pobytu, wyjechała do Szwecji. Po śmierci syna, w 1987 roku zaczęła pracować jako wolontariuszka w organizacji pozarządowej. Celem tej organizacji jest szerzenie w społeczeństwie wiedzy o AIDS i HIV (BzN).

Prawdopodobnie wyemigrowała do Szwecji w trakcie II wojny światowej albo tuż po jej zakończeniu. (...) angażowała się w pomoc innym ludziom i była związana z jakąś organizacją charytatywną (BzF.3).

(...) Napisała trzy książki z zakresu teatrologii oraz przetłumaczyła na język polski książkę młodego człowieka chorego na AIDS, jego doświadczenia, przeżycia. Ma wielu przyjaciół z lat młodzieńczych (szkoły) rozsianych po całym świecie (Włochy, Francja, Ameryka).

W 1957 urodziła syna, największe szczęście Anieli. Syn wyjechał studiować do Ameryki. Po pewnym czasie Aniela dowiedziała się, że jest chory na AIDS. Kiedy wrócił do Szwecji był już w bardzo ciężkim stanie, zmarł w wieku 29 lat. Było to dla Anieli bardzo trudnym doświadczeniem (BzN).

Po przyjeździe w 68 zatrzymała się u znajomych, a następnie dostała pracę u dziennikarzy jako gospodyni domowa (BzN).

W Szwecji zajmowała się pisaniem książek, w których opisywała swoje losy i doświadczenia życiowe (...). Jest osobą zaintrygowaną światem, może podróżowała i odwiedzała różne miasta, a może los ją zesłał w różne zakątki świata (BzF.3).

Jeszcze w Polsce była zakochana w pewnym mężczyźnie, zaszła z nim w ciążę i wyjechała, nie miała z nim kontaktu, później dowiedziała się, że ma rodzinę, on nigdy nie wiedział o istnieniu syna. Syn dorastał wśród artystów (...) często wyjeżdżał, miał duszę podróżnika, po skończonej szkole wyjechał, po miesiącu otrzymała kartkę z Afryki. Wiedziała, że prędko go nie zobaczy (...) tym razem nie wrócił.

W Szwecji pracowała ciężko, chwytala się różnych prac (BzF.4)

Zaprezentowana wyżej biografia z fotografii (BzF.3 i BzF.4), która mieści się w kryterium analizy podobieństwo, może stać się pretekstem do refleksji nad biografią nieodkrytą. Stworzone biografie z fotografii oczywiście nie są wolne od rozbieżności i fantazjowania, co przedstawia poniższy fragment.

Tchnęła w kawiarenkę życie, zaprzyjaźniła się z małżeństwem ją prowadzącym niestety zamordowano właściciela, a jego żona oszalała i trafiła do specjalnego ośrodka. (...) Znajomy zatrudnił ją w galerii, niestety zakochał się w niej bez wzajemności, była zmuszona odejść, była prześladowana później przez długi czas, w końcu znajomy popełnił samobójstwo (BzF.4).

Powyższy fragment obrazujący fantazjowanie odbiorcy portretu Anieli jest potwierdzeniem ważności obrazów/portretów/fotografii w otaczającej nas codzienności. Zaproszenie do refleksji nad portretami/fotografiami może stworzyć biografię z fotografii jako element biografii koherentnej, ale może być także interesującym źródłem wiedzy o innych lub nas samych.

W moim przekonaniu, próba zbudowania koherentnej biografii Adama i Anieli może stać się inspiracją do szerszej analizy, przyczynkiem do powrotu do badanego, pokazania uzyskanych biografii z fotografii oraz pogłębienia wywiadu narracyjnego. Kiedy opowiedziałam osobom badanym o tym projekcie, wykazały duże zainteresowanie i chęć poznania swoich biografii z fotografii. Jest to dowód, iż projekt jest w stadium rozwojowym i generuje nowe poszukiwania badawcze.

Uwagi końcowe dla strategii łączenia perspektyw biograficznych

Propozycja projektu połączenia perspektyw biograficznych w strategii badawczej, implikuje pewne wnioski. Przedstawię je z trzech perspektyw: perspektywy badacza/czki (*ja* badacza), perspektywy fotografującego (*ja* fotografa) oraz perspektywy odbiorcy fotografii (*ja* odbiorcy). Nasycenie subiektywnością każdej z tych perspektyw wymaga nie tylko refleksji, ale także dużej otwartości i gotowości do modyfikacji. Bez wątplenia krytyczna refleksja oraz elastyczność to istotne elementy dla strategii badawczej łączenia perspektyw biograficznych.

Zaangażowanie badacza/ki w proces prowadzenia badań to element integrujący perspektywy biograficzne. Pozyskiwanie badanych, nawiązywanie z nimi kontaktu, gromadzenie danych i ich analiza, wymagają pewnych umiejętności, doświadczenia oraz takich cech, jak empatia, zdolność rozumienia czy konfidencjonalności. Kolejne istotne zadanie badacza/ki to znalezienie wspólnego obszaru porozumienia z osobą fotografującą. Rolą badacza/ki jest stworzenie odbiorcom odpowiedniej atmosfery do tworzenia biografii z fotografii/portretu. Odbiorcy powinni mieć zapewnioną swobodę i bezpieczeństwo podczas tworzenia biografii z fotografii. Niewątpliwie wyróżnione aspekty to znaczące elementy dla końcowego efektu połączonej strategii badawczej.

Osoba fotografująca stanowi klucz do odbioru zdjęć. To co wyraźnie podkreślali odbiorcy portretów badanych, spojrzenie fotografa, uchwycenie w kadrze więcej niż tylko twarzy, uruchamia empatię i chęć tworzenia biografii z fotografii. To, kto fotografuje (poziom wrażliwości estetycznej), jak spostrzega osoby fotografowane, co o nich wie, jak kadruje dany moment rzeczywistości, jakie emocje „zamraża” w kadrze, jaki obraz osoby fotografowanej chce przekazać itd., ma znaczenie dla procesu tworzenia biografii z fotografii. Perspektywa fotografującego/ej poszerza kontekst badań oraz poddaje pod refleksję wizerunek osoby badanej stworzonej przez badacza.

Nie bez znaczenia jest także, kto analizuje fotografię, kto tworzy biografię z portretu/zdjęcia, w jakim wieku są interpretatorzy, jakie mają doświadczenia, jakie motywy i emocje towarzyszą odbiorcom podczas analizy, jaką posiadają wiedzę na temat treści prezentowanej na fotografii. Odbiorcy, tworząc biografię z fotografii, wnoszą do procesu badawczego subiektywną interpretację, która dopełnia proces pozyskiwania biografii koherentnej. Treść biografii z fotografii może stać się przyczynkiem do stawiania pytań o zgodność, rozbieżność, podobieństwo, uogólnienie, fantazjowanie, sprzeczność (kryteria analizy), ale może stać się także inspiracją do opowiadania własnych (odbiorców) doświadczeń.

Każda fuzja budzi zawsze wiele pytań i wątpliwości. Mam świadomość dyskusyjnych punktów zaprezentowanego projektu. Podjęta próba łączenia perspektyw biograficznych jest w pewnym sensie eksperymentem badawczym, którego efekt może pójść w dwóch kierunkach. Pierwszy, projekt może spotkać się z krytyką i nie rozwijać potencjału poznawczego; drugi, zaprezentowane połączenie może stać się inspiracją dla poszukiwań badawczych – modyfikowania proponowanego połączenia lub tworzenia nowych konfiguracji perspektyw badawczych. Ocenę pozostawiam krytycznej refleksji czytelnika.

Bibliografia

- BANKS M., 2009, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa.
BAUMAN Z., 2003, *Razem, osobno*, Kraków.
BRUNER J., 1990, *Życie jako narracja*, Kwartalnik Pedagogiczny, nr 4.

- DENZIN N.K., 1989, *Interpretive biography*, Newbury Park.
- DENZIN N.K., LINCOLN Y.S., 2009, *Metody badań jakościowych*, t. 1 i 2, Warszawa.
- GIZA-POLESZCZUK A., 1991, *Życie jako opowieść. Analiza materiałów autobiograficznych w perspektywie socjologii wiedzy*, Wrocław.
- GLASER B.G., STRAUSS A.L., 2009, *Odkrywanie teorii ugruntowanej*, Kraków.
- GOFFMAN E., 2000, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa.
- HELLING I.K., 1990, *Metoda badań biograficznych*, [w:] J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa–Poznań.
- HORSDAL M., 2004, *Ciało, umysł i opowieści – o ontologicznych i epistemologicznych perspektywach narracji na temat doświadczeń osobistych*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 2 (26).
- KĄŻMIERSKA K., 1999, *Doświadczenia wojenne Polaków a kształtowanie tożsamości etnicznej. Analiza narracji kresowych*, Warszawa.
- KONECKI K., 2000, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa.
- KONECKI K., 2005, *Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej*, *Przegląd Socjologii Jakościowej*, t. 1, nr 1, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume1/PSJ_1_1_Konecki.pdf
- KONECKI K., 2012, *Wizualna teoria ugruntowana. Podstawowe zasady i procedury*, *Przegląd Socjologii Jakościowej*, t. 8, nr 1, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume18/PSJ_8_1_Konecki.pdf
- KVALE S., 2004, *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, Białystok.
- MALEC M., 2011, *Poszukiwanie recepty na starość - wyzwaniem dla edukacji dorosłych: refleksje nad uczeniem się starości przez całe życie*, [w:] M. Malec (red.), *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości*, Wrocław.
- MALEC M., 2012, *Learning in later life and the construction of meaning: biographical research and the "signposts of life"*, *International Journal of Education and Ageing*, Vol. 2, No. 3.
- MALEC M., RAWIŃSKI B., 2011, *Pejzaże życia*, Tarnów.
- MILES M., HUBERMAN A.H., 2000, *Analiza danych jakościowych*, Białystok.
- My też! Seniorzy w EU*, 2004, książka w formacie pdf, dostępna 15.12.2011, <http://www.filantropia.org.pl/files/file/phwpr0whhs9nylisrsw8plerbujm.pdf>
- NIEDŹWIECKI D., 2010, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków.
- ROKUSZEWSKA-PAWELEK A., 2002, *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź.
- SILVERMAN D., 2009, *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Warszawa.
- SONTAG S., 1986, *O fotografii*, Warszawa.
- SZLACHCICOWA I. (red.), 2003, *Biografia a tożsamość*, Wrocław.
- SZTOMPKA P., 2005, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa.
- TRZEBIŃSKI J., 2002, *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk.
- WŁODAREK J., ZIÓLKOWSKI M. (red.), 1990, *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa.

**Life landscapes of Polish seniors in Sweden
– emerged from narrations, read from portraits.
Combining biographical perspectives in a research strategy**

The aim of the article is to present the methodological possibility of combining the biographical perspectives in the research strategy and to show its cognitive results. It is an invitation to drawing a reflection on the two different views of the world of Polish senior immigrants' in Sweden – the outlook of

a researcher and a photographer. It is a trial of join the world of science with the world of art. The article presents the possibility of using the photos/portraits of researched people to deepen the research and to show the meaning of photography in biographical approach. The paper proposes a model of coherent biography as a result of combination of the biography of narration (heard from the narration) with biography of photo (life history of researched people “read”/created from the portraits by addressees of the portraits). The analyzed data came from research done among a group of Polish senior immigrants in Sweden.

Keywords: *life history, biographical research, coherent biography, methodology of narrative approach*